

Laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Brusselaars in de Collectie Obreen

Wie is wie

in laatmiddeleeuws Brussel

Brussel groeide in de late middeleeuwen uit tot een van de grootste en belangrijkste steden van de Nederlanden, met naar schatting veertig- of vijftigduizend inwoners. Dagelijks werd de stad bezocht door talloze handelaars, hovelingen, edellieden, ambtenaren, reizigers, leuders, deputaties, vluchtelingen, kunstenaars en gelukszoekers. Wie waren al die mensen die leefden, woonden, werkten en vertoefden in Brussel? Waar en wanneer werden ze geboren en stierven ze? En wat weten we over hun families?

Bram Vannieuwenhuize

Een Brusselaar voor het portaal
van de Zavelkerk, vijftiende eeuw.
Coll. National Gallery, Londen

Het databankproject *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel* verzamelt gegevens om op deze vraag een antwoord te bieden. De afgelopen jaren werd biografische informatie over een kleine 45 duizend laatmiddeleeuwse en vroegmoderne

Brusselaars in een databank geregistreerd. Daarbij is een dubbel selectiecriterium gehanteerd: er wordt alleen informatie opgenomen indien met enige zekerheid kan worden aangenomen dat de persoon in de stad Brussel aanwezig of actief is geweest in de periode tot en met 1600 én indien het beroep, de sociale groep (bijvoorbeeld een titel of het lidmaatschap van een professionele of socio-culturele vereniging) of de relatie tot een specifiek topografisch element (als een woonplaats, een werkplek, bezittingen) in de bron worden vermeld. Extra informatie over die personen is uiteraard ook geregistreerd: geboortedatum en -plaats, overlijdensdatum en -plaats, namen van familieleden en allerlei informatie over hun bezigheden. De informatie is enerzijds verzameld op basis van de (wetenschappelijke) historische literatuur, gepubliceerde namenlijsten en enkele digitale databankcollecties; anderzijds werd zij opgespoord via onderzoek in de Brusselse archieven. Diverse typen documenten werden doorgenoemen: stadsordonnanties, ambachtsreglementen, landsheerlijke verordeningen, schepenbrieven, cijnsregisters, ledenlijsten, rekeningen, notarijsakten, reisverslagen, enzovoort.

De databank

De databank beperkt zich dus zeker niet tot de inwoners van de toenmalige stad Brussel. Ze bevat evenzeer vermeldingen van handelaars die hun goederen in de stad kwamen verkopen, van rondreizende kunstenaars als Albrecht Dürer die hun diensten kwamen aanbieden aan het hof, van buitenpoorters als Aelbrecht van den Broeke uit Blitterswijk die de juridische bescherming van de Brusselse schepenbank afkocht, van immigranten als Johannes den Gruytere van Oorle die in Brussel werk vonden, van staatsmannen als Vigilius die voor de regering kwamen

Opmerkelijker is echter dat kinderen die nagenoeg gelijktijdig werden geboren dezelfde naam meekregen

werken, en van edellieden als Willem van Duvenvoorde die in de stad een pied-à-terre lieten bouwen. *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel*-databank is daarvoor een onmisbare metabron voor genealogen die Brusselse voorouders willen opsporen. Maar evenzeer voor naamkundigen die oude familienamen bestuderen, en voor historici die onderzoek verrichten naar het middeleeuwse en vroegmoderne Brussel. Midden 2015 is een groot deel van de gegevens toegankelijk gemaakt via de online-applicatie 'Zoeken naar Personen' van het Rijksarchief in België. Dit platform biedt een centrale toegang tot een immense schat aan biografische en genealogische gegevens die door tientallen vrijwilligers worden opgezocht en ingevoerd. Momenteel bevat de 'Zoeken naar personen'-zoekrobot ongeveer 27 miljoen *entries* (stand van zaken in september

2015). Het merendeel van die gegevens is afkomstig uit de registers van de burgerlijke stand en parochieregisters, die in de diverse depots van het Rijksarchief worden bewaard. De ontsluiting van de *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel*-databank betekent dat de reeds bestaande zoekrobot is verrijkt met gegevens uit de periode vóór 1600, die bovendien uit een bredere scala aan documenten werden gedistilleerd. Helaas was het niet mogelijk om alle gegevens te integreren in het strakke *format* van de 'Zoeken naar Personen'-applicatie. Momenteel wordt echter nagegaan of de gehele databank online kan worden geplaatst, zodat ook de andere informatie beschikbaar kan worden gesteld voor het publiek. Ook de zoektocht naar nieuwe gegevens gaat verder. Het is de bedoeling dat de databank blijft groeien. Lang niet alle middeleeuwse en vroegmoderne

Vijftiende-eeuwse initiaal met het oudste stadszicht van Brussel. Herkenbaar zijn onder meer de tweede stadsomwalling met de Buitenste Coudenbergpoot, de Aula Magna van Coudenbergpaleis, de stadhuisstorens en de torens van de Sint-Godelekerk.

Coll. Algemeen Rijksarchief, Brussel

Brusselaars zijn geregistreerd en er zijn nog duizenden archiefdocumenten en publicaties te exciperen. Daarnaast is het ook interessant om uit te kijken naar bestaande repertoria die relevante gegevens voor de databank bevatten. De Collectie Obreen is zo'n collectie. In juni 2015 heb ik tien laden van deze omvangrijke steekkaartenverzameling doorgenoemen en hieruit gegevens over ongeveer 4500 personen geëxcerpeerd en aan de *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel*-databank toegevoegd. Eind 2015 worden deze gegevens online ontsloten via de 'Zoeken naar Personen'-applicatie.

De Collectie Obreen

De Collectie Obreen is eigendom van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, maar wordt momenteel beheerd door het CBG. Over het ontstaan van de collectie is niet veel bekend, maar dankzij een nota van G. Bik uit 1986 beschikken we wel over enkele aanknopingspunten. De verzameling steekkaarten bevat een uiteenlopende reeks genealogische aantekeningen en werd in de eerste helft van de twintigste eeuw aangelegd door Emile Lefèvre, werkzaam bij het Algemeen Rijksarchief in Brussel. Lefèvre heeft de verzameling verkocht aan Henri Obreen, die handelde in naam van een niet nader genoemde Hollandse vereniging van genealogen. Ongetwijfeld betreft het hier het Genootschap.

De papieren steekkaarten zitten opgebouwd in een houten meubel bestaande uit een open bovenkast en een afgesloten onderkast. Het totale aantal steekkaarten is onbekend. De nota van Bik maakt gewag van 804 duizend aantekeningen,

maar dat lijkt overdreven. De Belgische genealoog H.-C. van Parys sprak over 84 duizend kaarten, maar dat is dan weer een grove onderschatting (of een typefout voor 804 duizend). Wellicht telt een individuele lade zo'n 2500 à 3000 kaarten; voor de bovenkast zou dit dan neerkomen op circa 165 à 198 duizend steekkaarten. Een kaart bevat wel meestal aantekeningen over meerdere personen. Waarom de collectie werd aangelegd en welke leidraad daarbij werd gevolgd, is niet duidelijk. De Collectie Obreen is verre van homogeen. De steekkaarten bezitten verschillende afmetingen en er werden verschillende papiersoorten gebruikt. De gegevens werden genoteerd in diverse handschriften, en ook het soort gegevens varieert sterk. Er kunnen in de collectie wel enkele onderdelen worden onderscheiden:

- een opgave van adelsbrieven die door de vorsten van de Zuidelijke Nederlanden zijn verleend (zestiende tot achttiende eeuw);
- excerpten uit de doop-, huwelijks- en

overlijdensregisters van de Brusselse parochies (zestiende eeuw tot 1794);

- excerpten uit de protocollen van Brusselse notariissen (zeventiende en achttiende eeuw);
- excerpten uit de leenregisters van Brabant (tot 1794);
- foto's en gips- en wasafdrukken van zegels;
- excerpten uit de registers van de burgerlijke stand van Temse;
- excerpten uit het leenregister van Veurne-Ambacht (1365-1644);
- uittreksels uit de rekeningen van Bouvines (1597-1793);
- excerpten uit de émancipations, partages en proclamations van de Luikse griffies (1572-1687); Obreen heeft deze reeks steekkaarten verworven via Jules Gernain;
- excerpten uit allerlei andere archiefstukken.

De kaarten zijn alfabetisch gerangschikt

Losse versie van het vogelvluichtplan van Brussel uit de *Civitates Orbis Terrarum*, uitgegeven in 1572.
Coll. Koninklijke Bibliotheek, Brussel

Riddertoernooi op de Brusselse Grote Markt, zestiende eeuw.
Coll. Rijksmuseum, Amsterdam

op achternaam. Ze bevatten talloze afkortingen, die verwijzen naar de archiefondsen en documenten waaruit de informatie werd gehaald. Heel wat voornamen werden afgekort (Cath. voor Catherine, Elisabeth, J.B.^e voor Jean Baptiste, enzovoort) en systematisch verfranst (op de steekkaarten treffen we dus nooit Jan of Pieter aan, wel steevast Jean en Pierre). De aantekeningen werden dus overduidelijk door Franstaligen gemaakt.

Dopen en trouwen

De gegevens uit *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel* zijn niet alleen nuttig voor

genealogisch, naamkundig en historisch gebruik, maar bieden evenzeer stof tot nadenken over laatmiddeleeuwse en vroegmoderne naamgeving, sociale relaties en demografische evoluties. Om dit concreet te illustreren, wil ik enkele fenomenen belichten die bij het raadplegen van de Collectie Obreen naar boven zijn gekomen.

Tijdens de registratie van de gegevens viel al vrij snel het veelvuldig voorkomen van homoniemen op. Dat is uiteraard geen nieuwe vaststelling: het is bekend dat binnen bepaalde families soms generaties lang dezelfde voornamen werden

gebruikt. Opmerkelijker is echter dat kinderen die nagenoeg gelijktijdig werden geboren dezelfde naam meekregen. In de Brusselse Sint-Goedeleparochie werden zowel op 23 maart 1598 als op 22 april 1599 dopelingen met de naam Anne van Boechhaut geregistreerd: op 16 juli 1598 werd bovendien ook nog Anne Boechhaut gedoopt. Gezien de verschillende data mogen we aannemen dat het hier om drie verschillende meisjes ging. Waren het leden van dezelfde familie of hetzelfde gezin? Gunnen de registers ons hier een blik op het – voor die periode overigens moeilijk traceerbare – fenomeen van de

Een andere uitschieter viel opmerkelijk genoeg in 1577-1578, wat toch het startjaar van de zogenoemde ‘calvinistische republiek’ was

kindersterfte, waarbij ouders misschien de naam van een overleden kind ‘hergebruiken’ voor een nieuwe dopeling? Of gaat het om registratiefouten van de parochie dan wel van de aanleggers van de Collectie Obreen?

Er zijn nog talloze andere voorbeelden. Zo werd in de Sint-Goedeleparochie zowel op 18 augustus als op 6 oktober 1573 een Martin Boschener gedoopt, terwijl op 7 oktober 1574 in dezelfde parochie ook nog dopeling Martin de Boschener werd geregistreerd. Soms kunnen we dankzij de vermelding van de ouders uitmaken of het al dan niet om dezelfde kinderen ging: Catherine Buelens die op 21 (of 28?) oktober 1588 in de Sint-Goedeleparochie werd gedoopt, was de dochter van François Buelens, en moet niet worden verward met Catherine Buelens die er op 26 oktober 1588 werd gedoopt als dochter van Jean Buelens. In andere gevallen zal het toch echt om registratiefouten gaan: zo lijkt het weinig waarschijnlijk dat er zowel op 27 als op 28 november 1599 in de Sint-Goedeleparochie een jongen met de naam Paul Buelens werd gedoopt. Soms worden voor eenzelfde geboortedag verschillende kinderen vermeld. In dit geval gaat het niet om schrijffouten, maar om twee- of zelfs drielingen. Jean en Cornelle Bosschout werden allebei gedoopt op 16 september 1571 in de Sint-Goedeleparochie en zijn dus wellicht tweelingbroers. De drieling Anne, Philippe en Barbe Castelyns werd in dezelfde parochie gedoopt op 14 april 1586.

Het veelvuldige voorkomen van homoniemen toont nog maar eens aan hoe

moelijk de identificatie van middeleeuwse en vroegmoderne mensen soms kan zijn. Gelukkig hebben enkele trends wel gezorgd voor variatie in de voornaamgeving. Bij de registratie van de gegevens uit de Collectie Obreen vielen er twee op. Enerzijds zien we dat in de tweede helft van de zestiende eeuw samengestelde voornamen beginnen op te duiken, zoals Jacques Guillaume de Castro of Jeanne Marie Butkens. Anderzijds is er de gewoonte om dopelingen te noemen naar de peter of de meter. Gegevens over peters en meters zijn er voor Brussel vanaf het laatste kwart van de zestiende eeuw. Hoewel het moeilijk is om hier exacte aantallen te geven, lijkt het erop dat peters en meters toen in toenemende mate buiten de familie werden gezocht.

Voor dopeling Jacques de Argenteau (Sint-Goedeleparochie, 25 februari 1579) werden bijvoorbeeld Jacques de Glymes als peter en Marguerite de Argenteau als meter vermeld. De combinatie van de voornaam van de peter of meter en de achternaam van de vader zorgde voor een grotere naamvariatie.

De vermelding van de peters en meters is uiteraard bijzonder interessant om vriend- en verwantschapswetwerken tussen families verder in kaart te brengen. Daarnaast biedt de databank ook een blik op de herkomst van de geregisteerde personen. Soms is de herkomst expliciet vermeld, maar vaak valt die ook impliciet af te leiden uit de achternamen. Naast

typisch lokale namen als Appelmans of Borchgrave wijzen talloze achternamen op een Franse, Spaanse, Italiaanse of Duitse origine. De toenmalige klerken hadden vaak moeite met dergelijke namen, zoals de variaties in de schrijfwijze van de familienaam Boccanegra – Boccanegro – Boccainigro aantonen. Veel van die immigranten hadden mogelijk banden met het hof of de regeringsinstellingen die in de stad Brussel waren gevestigd. De geregisteerde gegevens uit de Collectie Obreen bieden in elk geval perspectieven om de immigratie en integratie van die nieuwkomers te bestuderen en zo een haat in de Brusselse historiografie te vullen. Ook de studie van de binnenstedelijke mobiliteit is trouwens mogelijk, door bijvoorbeeld na te gaan of personen in dezelfde parochie werden geboren, trouwden en zelf kinderen lieten dopen.

Onderzoek

Statistisch onderzoek naar de geregistreerde dopen is ook mogelijk. De registratie gebeurde in de Sint-Goedeleparochie pas systematisch vanaf januari 1569; voor de periode 1569-1600 zijn er tot dusverre 2861 dopen in de databank opgenomen. De evolutie van het jaarlijks aantal geregisteerde dopen is natuurlijk indicatief, maar laat toch duidelijk enkele trends zien. Helemaal op het einde van de zestiende eeuw werden duidelijk meer dopelingen geregistreerd, met de jaren 1597 en 1600 als uitschieters. Het herstel van het katholieke geloof onder de aartsbisschoppen is daar ongetwijfeld een verklaring voor, maar wellicht was er in die tijd ook sprake van bevolkingsgroei en/of toenemende immigratie. Een andere uitschieter viel opmerkelijk genoeg in 1577-1578, wat toch het startjaar van de zogenoemde ‘calvinistische

Steekkaarten uit Collectie Obreen.
Coll. CBG|Centrum voor
familiegeschiedenis, Den Haag

republiek' was. Deze duurde tot 1585, en dat is merkbaar aan het feit dat er in de periode 1580-1584 amper dopelingen werden geregistreerd in de parochie. Waarom er in die beginperiode toch zoveel dopelingen werden geregistreerd, is voer voor verder onderzoek.

Het is ook mogelijk om – op basis van dezelfde steekproef en voor dezelfde periode 1569-1600 – na te gaan in welke maanden van het jaar de meeste dopen plaatsvonden. Kleine pieken waren er in de maanden maart en augustus, terwijl er zich op het einde van de lente en het begin van de zomer duidelijk een terugval voordeed. Was dit een minder 'populaire' periode voor doopplechtigheden, bijvoorbeeld wegens de concurrentie van andere kerkelijke feesten? Of volgden de dopen gewoon de geboortes, zoals de katholieke traditie het voorschreef, en zegt deze trendlijn iets over de periodes van het jaar waarin meer en minder kinderen werden verwekt en geboren? Voor wat betreft de huwelijken, is er voorlopig te weinig materiaal om dergelijke statistieken te maken. Tot nu werd slechts een tweehonderdtal huwelijken genoteerd. Voor een aantal huwelijken is de locatie wel opvallend. Jacobus de Bouwins uit Anvaing trouwde op 12 juli 1538 met Jeanne vander Aa uit Mechelen in het hof van Hoogstraten. Een maand later, op 13 augustus 1538, trouwde Philippe de Bellefontiere op dezelfde plek met Isabelle Vlieghe alias Vileers. Philippe de Berlamont huwde Beatrix de Brecht op 12 augustus 1562 in het huis van de prins van Oranje. Deze en andere voorbeelden tonen aan dat huwelijken niet noodzakelijk in de parochiekerk werden voltrokken. Blijkbaar konden hoge edellieden als de graaf van Hoogstraten en de prins van Oranje trouwplechtigheden (en wellicht ook de bijhorende feesten) organiseren in hun luxueuze stadsresidenties. Onder welke voorwaarden dat precies kon, is niet duidelijk. Ook de banden tussen de trouw-koppels en de eigenaars van de residenties moeten nog uitgezocht worden. Werk aan de winkel voor historici! ●

Verder lezen

De gegevens van de *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel*-databank zijn te vinden via de startpagina van de 'Zoeken naar Personen'-applicatie: search.arch.be/nl/zoeken-naar-persoonen. Men kan zoeken per project of in de hele zoekrobot. Een handleiding staat de gebruikers van het *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel*-project ter beschikking op: search.arch.be/nl/zoeken-naar-persoonen/ projecten/141-wiilib. De gegevens mogen vrij gebruikt worden, maar er wordt verzocht om er op de volgende wijze naar te verwijzen: Bram Vannieuwenhuize (red.), *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel*, Brussel, Rijksarchief in België, 2015 [online-databank, search.arch.be/nl/zoeken-naar-persoonen/].

Extra uitleg over het databankproject en over mogelijkheden voor verder onderzoek vindt men terug in de volgende artikelen: Bram Vannieuwenhuize 'Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel? De ontsluiting van een databank met 32.000 laatmiddeleeuwse Brusselaars', *Vlaamse Stam* 50 (2014) 530-550; Bram Vannieuwenhuize, 'Brusselse stadsdordnantes in de databank *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel* (Brusselse bronnen, II)', *Eigen Schoon en de Brabander* 98 (2015), nr. 3, 453-516;

Bram Vannieuwenhuize, 'Who's who in late medieval Brussels?', in: Justin Colson en Arie van Steensel (red.), *Cities and solidarities: urban communities in pre-modern Europe* (Londen 2015, ter perse).

De Collectie Obreen is niet openbaar. Op verzoek kunnen wij onderzoek doen in de collectie.

Bram Vannieuwenhuize is research fellow bij de KU Leuven en bijzonder hoogleraar Historische cartografie aan de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam

Asverstrooiing

Op zondag 20 september jongstleden verzamelden zich enkele tientallen familieleden bij Taverne 't Koeishoes in Valkenburg aan de Geul voor een bijzondere gebeurtenis. Samen gingen we die dag de as van mijn ouders uitstrooien. De as van mijn vader had dik vier jaar op mijn moeder staan wachten in de wijnkelder, tussen twee flessen Barolo. Het was een bonte verzameling mensen die op deze zonnovergoten nazomermiddag aanschoot op het terras van het café voor een glas wijn of bier: kinderen, kleinkinderen, broers en zussen, al dan niet vergezeld door een partner. Toen het gezelschap compleet was, gingen we te voet richting De Kluis op de Schaesberg. Een flinke wandeling, die de jongeren noopte om af en toe op de ouderen te wachten. Twee kleinzonen droegen ieder een urn. De Kluis hadden we uitgekozen om de as te verstrooien, omdat mijn ouders daar veel dierbare momenten met de familie hadden doorgebracht. Bij De Kluis aangekomen moesten de urnen worden geopend. Dat had nog heel wat voeten in de aarde, omdat we hadden verzuimd deugdelijk gereedschap mee te nemen. Uiteindelijk kon het stoffige karwei worden voltooid. Iedereen mocht wat as rondstrooien op de velden rond De Kluis. Sommigen namen in een jampotje een klein beetje mee terug naar huis voor in de tuin of bij de sanseveria. Het was een nogal hilarische bedoening,

maar toch ook respectvol. De medewerkers van het kleine museum in De Kluis, die van afstand hadden meegekeken, waren ontroerd. Het voelde goed.

Het verstrooien van as op een dierbare plek is pas wettelijk toegestaan sinds de wijziging van de Wiet op de lijkebezorging van 1998. Voor die tijd waren de mogelijkheden beperkt tot zogenaamde permanente strooivelden bij crematoria en boven open zee. Van een aantal mensen heb ik sindsdien gehoord dat het ritueel van asverstrooien op een dierbare plek voor fijne herinneringen zorgde en voor een mooi, definitief afscheid, dat soms zelfs persoonlijk aanvoelde dan de uitvaart.

Nu hebben genealogen de neiging om belangrijke momenten in iemands bestaan vast te leggen: van geboorte via eventuele doop en huwelijk tot overlijden, begrafenis en crematie. Maar de asverstrooiing heeft in dat rijtje geen plaats. Ik pleit er dan ook voor om de plaats en wijze van asverstrooiing vast te leggen voor het nageslacht. Werk aan de winkel dus voor bouwers van stamboomsoftware.

Rudolf Straatman
hoofd van de sector Digitale producten
van CBG|Centrum voor familiegeschiedenis